

XALQ CHOLG'ULARIDA IJRO ETISHNI O'RGATISH METODIKASI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.008>

Alimardon Abdullayev

Andijon viloyati, T.Sodiqov nomidagi 7-musiqaga ixtisoslashtirilgan maktab-internati

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbek xalq cholg'ularida ijro etishni o'rgatish uslubining asosiy vazifalari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlari: o'quv fani, uslub, musiqa, san'at, cholg'u

METHODOLOGY OF TEACHING PERFORMANCE ON FOLK INSTRUMENTS

Alimardon Abdullayev

Andijan region, T.Sodikov specialized music boarding school No. 7

Abstract: This article discusses the main tasks of the method of teaching performance on Uzbek folk instruments.

Keywords: subject, method, music, art, instrument

Bugungi kunda yurtimizda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga e'tibor kuchaydi, an'analarning tiklanishi musiqa san'atida ham o'z ifodasini topmoqda. Mustaqillik tufayli yurtimiz san'ati rivojida katta o'zgarishlar yuz berdi. Davlatimiz rahbariyati tomonidan barcha sohalar bilan bir qatorda san'atkorlarning ham ijod qilishlari uchun keng imkoniyatlar yaratib berilyapti.

Bugungi globallashuv jarayonlari jamiyat hayotining barcha jabhalarini qamrab olayotgan bir payitda musiqiy ta'lim mutaxassisleri, o'qituvchi murabbiylarning ham sohani yanada takomillashtirish, o'qitishning sifat darajasini ko'tarish samaradorligini oshirishni taqazo etadi. O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik san'atini tobora rivojlantirish, uni yangi pog'onaga ko'tarish yo'lida mehnat qilayotgan o'qituvchilarning o'z mahoratlarini oshirishlari samarali natijalar beruvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Zamon talablariga javob beradigan, keng ma'noda har taraflama rivojlangan, musiqa dunyosining durdona asarlarini keng omma orasida targ'ib etadigan va cholg'uchilik san'atining rivojlanishi uchun tinmay mehnat qiladigan mohir sozandani tarbiyalash har bir o'qituvchining sharaflı burchidir.

Mustaqil ish boshlayotgan yosh mutaxassislar etarli darajada cholguda ijro etishni o'rgatish tajribasiga ega bo'lmaganligi sababli ish faoliyatida qator

qiyinchiliklarga duch keladilar: cholguda ijro etishni o'rgatish ishini nimadan boshlash kerak, turli ijro etish usullarini qanday o'rgatish kerak va hokazo. Yosh mutaxassisning o'zi cholguda ijro etishni a'lo darajada o'zlashtirgan bo'lsa ham, ba'zida o'rgatish ishiga kelganda no'noqlik qilib qoladi. Shu kamchiliklarni bartaraf etish niyatida ustoz Nig'matjon Sharipovning «Rubob-primada ijro etishni o'rgatish metodikasi» o'quv-metodik qo'llanmasi asosida mazkur maqolani yozishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik.

O'ZBEK XALQ CHOLG'ULARIDA IJRO ETISHNI O'RGATISHNING ASOSIY VAZIFALARI

Jamiyatning moddiy va ma'naviy madaniyati oshgan sari o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash ishi ham tobora kengayib va murakkablashib boradi. Ilmiy bilimlarning to'planib borishi esa o'z navbatida o'quv fanlari va ularning mazmunan o'zgarishiga olib keladi. Shu sabablarga ko'ra, ta'lim maqsadini, mazmunini va metodlarini ilmiy asoslash zaminida pedagogikaning muhim tarmog'i - o'quv fanlarining o'rgatish uslubini yangilash zarurati tug'iladi. O'quv fanning o'rgatish uslubi - ta'limning umumiy qonuniyatlarini hamda xususiyatlarini o'rganadigan fandır.

Ma'lumki, barcha o'rgatish uslublar ta'limning umumiy nazariyasibo'lgan didaktikaga asoslanadi. Ayrim fanlarni o'rgatish uslubining asosiy vazifalari - o'rgatishning qonuniyatlarini ochish, mazmunini, metod va shakllarini aniqlash bo'lib, ayni paytda u tarbiyalash ishini ham o'z ichiga oladi.

Respublikamizda xalq cholg'u ijrochiligini yanada yuqori pog'onalariga ko'tarishda o'rgatish metodikasining sifatli darajada bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi rivojlanayotgan jamiyatimizning o'quv muassasalari oldiga qo'ygan vazifalaridan kelib chiqqan holda cholguda ijro etishni o'rgatish ishi uchta asosiy vazifani ko'zda tutadi: ta'lim berish, rivojlantirish va tarbiyalash.

Ta'lim berish vazifasi asosiy va hal qiluvchi masalalardan biri bo'lib, o'quvchilar cholguda ijro etish uchun zarur bo'lgan bilimlarni egllaydilar va shu bilimlarni amalda qo'llash ko'nikmalarini hosil qiladilar.

Rivojlantirishning asosiy maqsdi shundan iboratki, o'quvchilarning bilimni anglab etish imkoniyatlarini rivojlantirib, turli ilmiy axborotlardan to'g'ri xulosa chiqarib olishga o'rgatishdir. Bu jarayonda o'quvchilarni asta-sekin ijodiy fikirlashga o'rgatish ishi ham amalaga oshirib boriladi.

Tarbiyalash vazifasi (ta'lim berish va rivojlantirish bilan birgalikda) o'rgatishning umumiy jarayoniga kompleks yondoshishning ajralmas qismidir. Tarbiyalashdan maqsad, dars mazmuni va uslublari orqali yosh avlodni o'z jamiyatining ideologiyasini to'g'ri idrok qilishidir. O'quv sistemasining barcha pog'onalarida xalq cholg'ularida ijro etishni o'rgatish metodi o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini, siyosiy va madaniy ongini shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Cholg'uda ijro etishni o'rgatish jarayoni o'quvchilar tomonidan ijro asoslarini ongli ravishda puxta egallash, ijro uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni hosil qilish va ularni amalda qo'llay olish hamda mustaqil ijodiy fikrlash va kuzatish qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, estetik didni shakllantirishga qaratilgan. Ijro etishni o'rgatish jarayoni quyidagi o'zaro bog'liq bo'lgan qismlari bilan xarakterlanadi:

a) ta'limning mazmuni, ya'ni ijro etishni o'rgatish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar;

b) ta'lim berish (o'rgatish), o'qituvchining o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini uyg'otish, ijro etishni o'rganish bilan bog'liq bo'lgan materialni bayon qilish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim va ko'nikmalarini nazorat qilib borish;

c) o'rganish - o'quvchilarning bilim olishlari bilan bog'liq bo'lgan o'quv faoliyatlari, bunga aqliy va jismoniy harakatlar kiradi;

d) o'quv vositalari - bunga darsliklar, qo'llanmalar, cholg'u asbobi, notali metodik ko'rsatmalar va hokazolar kiradi.

Endi cholg'uda ijro etishni o'rgatishning quyidagi vazifalarini ko'rishimiz mumkin:

- cholg'uda ijro etishni o'rgatishning maqsadini aniqlash va asoslash;

- o'rgatish mazmuni va tarkibiy qismlarini aniqlash va ularni muntazam ravishda takomillashtirish;

- o'rgatish jarayonida ta'lim-tarbiya va o'quvchi shaxsini rivojlantirish.

Ijro etishni o'rgatishning vazifalarini qisqacha shunday tushuntirish mumkin: asarni nima uchun va qanday o'rganish kerak?

O'rgatishning tajribasi faqat nazariya asosida ishlab chiqilishi mumkin. Shu sababli o'rgatishning asosiy vazifasi cholg'uchilik tajribasiga tayangan holda ijro nazariyasini takomillashtirish, ta'lim jarayoning o'ziga xos muhim qonuniyatlarini hamda ijro etishni o'rganishdir.

Ijro etishni o'rgatish jarayonida o'quvchilarning qanchalik bilimga egaligi dars berish bilan bog'liq ekanligini aniq ko'rsatish qiyin. Lekin bunday bog'liqlik mavjud ekan, o'rgatish metodikasining maqsadi shu masalani oyddinlashtirish, idrok etish va ilmiy jihatdan ko'rsatib berishdir.

Ta'lim va tarbiya jarayoni umuman juda murakkab bo'lib, uning yo'nalishiga ko'plab faktorlar ta'sir etadi va ularni hisobga olish ishi ham turli qiyinchiliklarni tug'diradi. Ta'lim berish bilan o'rganish hammavaqt ham bir xil natija beravermaydi.

O'rgatish metodikasining dolzarb masalasi - o'rgatish ishining tuzilishi va mazmunini aniqlab, ularni muntazam ravishda takomillashtirib boorishdan iboratdir.

O'rgatish metodikasining mazmunini quyidagilar tashkil etadi: umumiy va xususiy (nazariy asoslar) masalalar hamda bevosita ijro etish metodikasi.

Metodikaning nazariy asoslarini shunday izohlash mumkin: ijro etishni o'rgatishning maqsadi va vazifalari, uning mazmuni va tuzilishi, ijodiy qobiliyatni o'stirish, o'rgatish metodlari, dars shakllari va boshqalar.

Xususi metodikaga har bir mavzuning mazmuni, materiallarni o'tish tartibi, tushunchalarni shakllantirish yo'llari, ijro etish ko'nikmalarini hosil qilish va rivojlantirish, o'quvchilarning umumiy musiqaviy bilimlarini oshirish kabilar kiradi. O'quvchilarda u yoki bu fan bo'yicha bilim va ko'nikmalarning etarli darajada hosil bo'lmayotganligini e'tirof etishning o'zi kifoya emas. Balki buning sabablarini aniqlash zarur - dastur og'irlik qilmayaptimi, o'quvchi foydalanayotgan adabiyotlar talabga javob beradimi, o'rgatish metodikasida kamchiliklar yo'qmi va hokazolar.

Ijroni o'rgatish jarayonida o'quvchilarning aqliy va ijodiy qobiliyati, uning irodasi hamda uning kamoloti uchun zarur bo'lgan boshqa sifatlar ham rivojlanib boradi. Bilim va ko'nikmalarning o'quvchida mujassamlashishi asta-sekinlik bilan amalga oshadi. Shu sababdan ijro etishni o'rgatishning faqat qisqa vaqt ichidagi natijasi bilan tanishish etarli bo'lmay, balki o'rgatish va o'rganishning barcha bosqichlarini kuzatish kerak bo'ladi. Xalq cholg'ularida ijro etishni o'rgatish ob'ektiv jarayon bo'lib, u ma'lum darajada pedagogika fani erishgan yutuqlar bilan bog'liqdir. Ijro etishni o'rgatishning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat?

Boshqa fanlarda bo'lganidek, ijro etishni o'rgatish metodikasida ham musiqa bo'yicha umumiy bilim berish, o'rgatishning metodlari, o'rgatish jarayonida o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish, o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish kabi aktual masalalar ko'riladi. Ma'lumki, o'rgatishning mazmuni asosan darsliklarda bayon etiladi. Keyingi yillarda o'zbek xalq cholg'ulari uchun darsliklar yaratish bo'yicha sezilarli darajada ishlar qilindi. Ammo, shu bilan bir qatorda, o'rgatish metodikasining nazariy masalalariga bag'ishlangan darsliklar esa ko'p emas.

O'rgatish metodikasining turli yo'nalishlari (pedagogik, metodologik, umumiy musiqaviy) va fanlararo aloqalari ilmiy izlanishlarni taqazo etadi.

O'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash va unga ta'lim berish ishida o'quv-tarbiyaning yanada samaradorligini ta'minlash uchun o'rgatish metodikasining nazariyasini va unga xos bo'lgan o'qitish « texnologiyasini » rivojlantirish katta ahamiyatga ega. O'rgatish nazariyasi va metodlarini rivojlantirish quydagilarni amalga oshirishni talab etadi:

1) cholg'uda ijro etish uchun zarur bo'lgan tushunchalarni shakllantirish-ning didaktik asoslari (o'rgatishning bosqichlari bo'yicha ayrim tushunchalar shakllanishining ilmiy-metodik tahlili, tushunchalar shakllanishi bo'yicha aniq metodik tavsiyalar ishlab chiqish o'quvch va o'qituvchlarning samarali faoliyatini taminlash);

2) ijro etish asoslarini o'zlashtirish ishini cholg'uda bevosita ijro etish bilan uzviy bog'lab olib borish, mashhur sozandalar ijrosi bilan tanishish va shu kabilar;

3) o'quchilarning bilimlarini tekshirish va boshqa vositalarni ishlab chiqarish; bilimlarni umumlashtirish va ko'nikmalarni shakllantirish usullarini ishlab chiqish.

Hozirgi paytda ijro etishni o'rgatishni rivojlantirish ishining tarbiyaviy ahamiyatiga, unnig ma'naviy-axloqiy yo'nalishi va ijodiy mehnat bilan uzviy bog'lanishiga katta e'tibor berilmoqda. T'lim-tarbiya ishi o'rgatishning mazmuni va metodlarini orqali amalga oshiriladi. Shu tufayli o'rgatishning mazmuni va metodlarini takomillashtirish - umuman ta'lim-tarbiya ishini takomillashtirish demakdir. Ayni paytda o'quvchilarda dialektik-materialistik dunyoqarashni, siyosiy-g'oyaviy, mehnat va axloq tarbiyasini shakllantirishga alohida ahamiyat berish zarur. Bu jarayonda o'quvchilarda umumiy estetik va ijodiy qobiliyatlar ham rivojlanib boradi. Ijro etishni o'rganish jarayonida mustaqil mashg'ulotlarning sistemasini takomillashtirish g'oyat muhim ish bo'lib, u o'quvchlar tafakkuri va irodasining mustahkamlanishi hamda ijodiy qobiliyatining rivojlanishi, shuningdek, ularning darsdagi faoliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Barcha o'quv fanlarni o'zlashtirish kabi ijroga o'rgatish ham o'ziga xos bo'lgan metod va imkoniyatlardan kelib chiqqan holda yuqorida keltirilgan vazifalarni hal etishga qaratilgandir. Shu sababli, cholg'uda ijro etishni o'rgatish jarayoni o'quvchilarning umumiy musiqaviy tarbiyasi, dunyoqarashini shakllantirish va boshqa fanlarni o'rganish bilan chambarchas bog'liqlikda ko'rinadi. Cholg'uda ijro etishni o'rgatish barcha musiqa fanlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, ulardan musiqa asarini bevosita ijro etish bilan farqlanadi. Lekin musiqa asarini ijro etishda boshqa musiqa fanlaridan keng foydalaniladi.

Ayrim fanlarni o'rgatishning metodikasi bilan tanishib chiqqandan so'ng, cholg'uda ijro etishni o'rgatishning asosiy vazifalari deb quyidagilarni tanladik:

1) ijro etish asoslarini o'zida mujassamlashtirgan bilimlar sistemasi bilan o'quvchilarni tanishtirish cholg'uda ijro etish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar usul va uslublar, tovush hosil etish ko'nikmalari, musiqa asarini o'rganish va ijro etish metodikasini amalda qo'llay olish;

2) cholg'uda ijro etishni o'rgatish jarayonida o'quchilarning faqat eslab qolish qobiliyatlarinigina emas, balki mustaqil fikrlay olish va ijodiy qobiliyatlarini boyitish ham ko'zda tutiladi;

3) o'quvchilarda ilmiy dialektik-materialistik dunyoqarashni shakllantirish;

4) ijro etishni o'rgatish jarayonida o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy va estetik mehnat tarbiyalari bilan tarbiyalashni amalga oshirish;

5) o'quvchilarning umumiy musiqaviy tarbiya ishini amalga oshirish, ularni ijtimoiy foydali mehnatga tayyorlash.

Bu vazifalarni alohida, bir-biridan ajralgan holda hal etib bo'lmaydi. Ularning barchasi o'rgatish jarayonida bir-biriga bog'liq holda, kompleks amalga oshiriladi.

Ijro etish bilimlari va ko'nikmalariga asoslangan holda o'quvchilarning dialektik-materialistik dunyoqarashi shakllantiriladi va musiqaviy tarbiya vazifalari hal etiladi.

O'quv materiallarini ilmiy asosda tanlash bilan, o'rgatishning kerakli metodlarini qo'llash orqali, cholg'uda ijro etishni o'rgatish oldiga qo'yilgan vaziflar ijobiy hal etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N. Sharipovning «Rubob-primada ijro etishni o'rgatish metodikasi» o'quv-metodik qo'llanmasi.1990.
2. S. Taxalov «Afg'on rubobida chalishga o'rgatish metodikasi asoslari» 1983.